

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНІЙ ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

В роботі розглядається застосування інтерактивних вправ на практичних заняттях в курсі професійно орієнтованого вивчення іноземної мови. Виділено функцію рольової гри й ситуативних комунікативних завдань як методів формування професійної комунікативної компетентності майбутнього фахівця під час вивчення іноземної мови шляхом стимулювання вербального мислення студента і створюючи необхідність в іноземній мовленнєвій діяльності. Також піднімається питання ефективності навчально-виховних методів інтенсифікації професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери шляхом моделювання професійної діяльності фахівця в галузі соціальної сфери в ситуаціях міжособистісного спілкування та підвищення рівня адаптації майбутніх фахівців до культурних відмінностей клієнтів соціальних служб для ефективного функціонування в умовах полікультурних спільнот.

Ключові слова: рольова гра, інтерактивні вправи, полікультурна компетенція, розвиток, іноземна мова за професійним спрямуванням, студент немовного ВНЗ, сленг, культурні відмінності, міжособистісне спілкування, професійна підготовка.

Зростання соціального запиту на професії соціального працівника, соціального педагога, фахівця соціального захисту закономірно спонукає приділяти увагу до проблеми професійної компетентності фахівця в галузі соціальної сфери. Питання підвищення ефективності професійної підготовки конкурентоздатних фахівців в сучасних умовах набувають особливої актуальності.

Дослідження проблем професійного становлення та розвитку фахової майстерності майбутнього фахівця в галузі соціальної сфери і розуміння мети професійно орієнтованої іноземної підготовки свідчить про те, що категорії «навчання», «компетентність» та «виховання» розуміються як нероздільний процес. У реаліях сьогодення процес фахової підготовки у ВНЗ не може охопити всі ймовірні життєві ситуації та етико-моральні питання, від адекватного вирішення яких залежить професійний успіх фахівця соціальної сфери, і тому проблема формування готовності до функціонування в поліваріантних культурних осередках і потенціонування комунікативної компетентності залишається відкритою.

На ідеологічному підґрунті гуманістичної педагогіки; спираючись на концепції компетентісно орієнтованого, діяльнісного підходу в освіті та комунікативного підходу в навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням, в умовах обмеженої кількості годин практичних занять процес опанування іноземної мови повинен стати ефективним навчально-виховним методом інтенсифікації професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі соціальної сфери. Комплексне поєднання особистісно-орієнтованого та компетентісно-орієнтованого підходів в освітньому процесі породжує потребу в теоретичних, методичних і практичних розробках інноваційних технологій впливу на особистість за мінімально необхідних витрат аудиторного часу на досягнення намічених результатів, а саме: формування іноземної комунікативної компетенції з одночасним формуванням професійної компетенції студентів.

Дослідженням і розробці технік та стратегій комунікативного підходу в навчанні іноземних мов приділяля увагу О. Леонтьєв, О. Мітрофанова, С. Пассов та інші.

Метою цієї роботи є визначення ролі й виховного потенціалу інтерактивних ситуативних вправ та рольових ігор у професійно орієнтованій іноземній підготовці як чинника підвищення рівня емпатії і соціокультурної компетентності студентів і засобу моделювання майбутньої професійної діяльності фахівця соціальної сфери в ситуаціях міжособистісного спілкування.

Професійна комунікативно-мовленнєва та лексична компетенції є складниками професійної іноземної компетенції студентів немовних ВНЗ.

Згідно з рекомендаціями Комітету Ради Європи з питань освіти, випускник ВНЗ повинен володіти навичками вільного мовлення, вмінням висловлюватися без помітних ускладнень, пов'язаних з пошуком засобів вираження у процесі досягнення соціальних академічних та професійних цілей [1, с. 24].

Студенти повинні оволодіти як лексико-граматичними структурами в межах мовного рівня складності, передбаченого освітньою програмою, так і ознайомитися із соціальними, культурними, моральними, психологічними аспектами представників різних соціумів.

Виховання толерантної полікультурної особистості є інтегративною функцією педагогічної діяльності, що розгортається в рамках системи виховання. Система виховання – це впорядкована сукупність структурних компонентів, взаємодія яких забезпечує створення сприятливих психолого-педагогічних і соціально-педагогічних умов для цілеспрямованого розвитку певних якостей особистості. «Це повністю, – зазначає Н. Саєнко, – узгоджується з аксіоматичною тезою про те, що освіта означає розвиток особистості, а навчання, в тому числі професійне, – засіб досягнення такої мети. Студент з об'єкту навчального процесу, реципієнта суми інформації й знань перетворюється на суб'єкт навчальної діяльності, і разом з виклада-

чем утворює сукупний суб'єкт навчання. Серед основних напрямків розвитку особистості найважливішим можна вважати розвиток ціннісних орієнтацій» [2, с. 152].

Послугуючись запропонованою І. Лернер [3] класифікацією методів, ми приймаємо позицію науковця і розуміємо їх як систему послідовних дій викладача, що зумовлюють та організують пізнавальну та практичну діяльність студентів щодо засвоєння всіх елементів змісту освіти для досягнення цілей навчання. Процес опанування іноземної мови закономірно вбачає інтегративну єдність освітньої та виховної функції, тобто вивчення іноземної мови має забезпечувати пізнання і засвоєння студентами галузевої культури як взаємодії особистості з оточенням, що опосередковується її зовнішньою і внутрішньою активністю.

Специфіка клієнтів соціальних служб зумовлює необхідність формування у майбутніх фахівців готовності виконання соціально-побутової, соціально-педагогічної, комунікативної, рекламно-пропагандистської функцій. Для успішної професійної діяльності необхідно формувати у студентів готовність до ефективної кооперативної взаємодії з представниками різних соціальних страт, тобто навичок міжособистісного спілкування в полікультурних осередках. Методичним стандартом профільної підготовки у вищих навчальних закладах сьогодні є комунікативний підхід до навчання іноземних мов, який реалізується шляхом застосування інтерактивних методів навчання на всіх стадіях набуття іншомовної комунікативної компетентності

У сучасній зарубіжній теоретичній літературі співіснують декілька трактувань поняття «комунікативна компетентність»: – І. Каменева в роботі «Психолого-педагогічні особливості діалогової ситуації в навчальному процесі» визначає комунікативну компетентність як психологічну характеристику людини як особистості, що проявляється в її спілкуванні з людьми або у здатності встановити та підтримувати потрібні контакти, яка охоплює «певну сукупність знань і вмінь, що забезпечують ефективне протікання комунікативного процесу [4, с. 40–49]. З позицій психологічних знань В. Долгова і О. Мельник [5] трактують поняття комунікативної компетентності як інтегративну здатність цілеспрямовано взаємодіяти з іншими на власному рівні освіченості, вихованості, розвитку, на основі гуманістичних особистісних якостей – ширості, такту, емпатії, рефлексії, з урахуванням комунікативних умінь співрозмовника. Узагальнюючи наведені підходи до трактування, можна дійти висновку, що інтегрованими компонентами комунікативної компетентності будуть виступати емоційний, мотиваційний, когнітивний та діяльний компоненти. Щодо поняття «іншомовна комунікативна компетентність», ми погоджуємося із С. Савіньон, який позначає цим терміном здатність особистості функціонувати в реальній комунікативній ситуації, в «динамічно мінливій обстановці, де мовна компетентність адаптується до сприйняття одержуваної лінгвістичної та паралінгвістичної інформації» [6, с. 23].

Систематична взаємодія студентів між собою та викладачем на практичному занятті з іноземної мови професійного спрямування з використанням комунікативних ситуацій, рольових ігор та інших інтерактивних технологій і методів дає можливість визначити і врахувати способи оволодіння студентами іноземною мовою, що дозволяє реалізувати принцип індивідуального підходу в навчанні; робота в групах підвищує рівень емпатії кожного окремого студента, інтенсифікує вербальне мислення і тим самим розвиває мовну активність, що сприяє формуванню практичних навичок та професійних компетентностей з обраної спеціальності.

Рольова гра розширює репертуар мовних засобів, оснащує навичками емпатичного слухання, допомагає набувати бажаних якостей характеру і уявлень про себе. Феномен емпатії, будучи процесом емоційного відгуку на переживання іншої людини, сприяє формуванню професійної комунікативної компетентності особистості.

Шляхом аналізування і драматизації квазіреальних ситуацій студенти усвідомлюють типи реакцій на інакшу/чужу/альтернативну культуру і опановують навички самоконтролю, вчаться уникати культуроцентристської позиції (відчуття переваги власної культури і зневаги до інших). Проведення рольових ігор оптимізує прийняття студентами існування культурних відмінностей (розуміння особливостей іншої культури без засвоєння її системи цінностей), забезпечує адаптацію майбутніх фахівців до іншої культури, що вбачає збереження власної культурної ідентичності в умовах успішного функціонування в системі іншопольованих цінностей.

Також рольові ігри розвивають критичне мислення студентів, яке проявляється у здатності оцінювання способів власного мислення, поведінкових патернів, сприяють аналізу переваг та недоліків тої чи іншої мовленнєвої поведінки та виробленню навичок корегувати власну.

Комунікативна поведінка передбачає вміння говорити виразно, що, на думку Є. Пассова, є комплексним і означає вміння «вибрати адекватний тон розмови, правильну синтагматичність мови, логічний наголос, точну інтонацію, виразний жест або міміку, відповідну ситуації позу» [7, с. 55–56].

Здобуттю цих умінь значною мірою сприяє застосування ігрових ситуацій під час аудиторних занять. Наприклад, на практичному занятті з іноземної мови за професійним спрямуванням в межах вивчення, передбаченого навчальною програмою освітнього-кваліфікаційного рівня *бакалавр* напрямку *Соціальна робота*, теми «Domestic violence», використання технології комунікативних ситуацій реалізується у формі парної та послідовної групової навчальної діяльності. Для рольової гри студентам пропонується відтворення таких квазіреальних ситуацій, в яких комуніканти належать до різних страт і репрезентують зумовлені соціальним походженням розбіжності в мовній поведінці. В основу опису ситуації покладається посилання на

соціально-комунікативні ролі інтерактантів. На підготовчому етапі викладач описує певну конкретну ситуацію – *chronical abusive parental behavior or child abuse* / скривдження неповнолітніх у сім'ї – ставить завдання скласти діалог з умовною назвою «консультація спеціаліста» і пропонує студентам самотійно розподілити ролі соціального педагога, кривдника та жертви насилля. Фіксоване призначення ролей на даному етапі, на нашу думку, недоцільне, оскільки зменшує творчу компоненту мовної діяльності та перешкоджає самотійній організації комунікування. Умови, характеристики дійових осіб (інтерактантів), завдання і вправи коментуються англійською мовою. Під час виконання діалогів використовуються засоби запису звуку для подальшого аналізу мовленнєвих інтеракцій. Характеризуючи особу, від імені якої студент виголошуватиме репліки, викладач звертає увагу на приналежність її до певної соціокультурної та вікової верстви населення і пропонує ретельно дотримуватися поширених у цій страті лексики та досконалості вживання граматичних категорій в ситуації діалогового усного мовлення. Виховна функція рольової гри реалізується під час обговорення запропонованої ситуації: викладач як модератор і педагог звертає увагу студентів на той факт, що в будь-якому мовному вислові є елемент, який демонструє відношення комуніканта до питання, яке він висвітлює. Викладач наголошує, що комунікант обирає такі мовні засоби, які в певній мірі відображають його наміри. Під час прослуховування аудіозапису розіграних діалогів викладач ставить питання до аудиторії: оприлюднити власну думку щодо доцільності обраних комунікантами лексико-граматичних конструкцій та мовної поведінки. Обґрунтовуючи найбільш ефективні варіанти перебігу комунікативної ситуації та її врегулювання, викладач демонструє, що соціокультурний аналіз реплік відіграє надзвичайно важливу роль у моделюванні мовної поведінки.

Для наочності доцільно проводити порівняння сфер вживання стандартної лексики і нестандартної. Вважаємо доцільним у курсі професійно орієнтованої іншомовної підготовки ознайомити студентів (майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів) зі сленговими одиницями як феноменами культури. Сленгові одиниці слугують тлом для запам'ятовування лексичних одиниць, що належать до офіційно-ділового стилю, і студентам доводиться докладати зусиль щодо інтерпретації стандартною англійською сленгових одиниць. Крім пізнавальної функції, нестандартна лексика іманентно містить лінгвокраїнознавчу та культурологічну інформацію – цей вид діяльності виконує когнітивну функцію: ознайомлює студентів із соціальною стратифікацією суспільства та йому притаманними субкультурами.

В якості інтегрованого завдання студентам пропонується групова робота у трійках. Для привнесення елементу новизни та усунення шаблонного мислення ролі розподіляються викладачем фіксовано або жеребкуванням наступним чином: інтерактант № 1 – підліток – жертва насилля, інтерактант № 2 – соціальний працівник та/або соціальний педагог, інтерактант № 3 – повнолітній кривдник – один з батьків або член родини. Завдання 1: описати ситуацію з точки зору інтерактанта № 1, послуговуючись адекватними лексико-граматичними засобами. Завдання 2: описати ситуацію з точки зору інтерактанта № 3, висловлюючи власну позицію і спростовуючи інформацію інтерактанта № 1. Завдання 3: від імені інтерактанта № 2 з дотриманням стилістики офіційно-ділового мовлення скласти звіт про роботу з клієнтами. Як бачимо, в наведених прикладах комунікативних вправ реалізуються принципи функціональності та особистісної орієнтації, оскільки виконання завдань враховує індивідуальний характер мовлення. Кожний студент – учасник рольової гри, послуговуючись власним набором лексичних одиниць, змушений свідомо визначити та відтворити розбіжності в мовній поведінці різних осіб. Вивчення сленгової лексики для подальшого застосування її в ході відтворення комунікативних ситуацій та рольових ігор формує у студентів позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови, розширює індивідуальний мовний досвід особистості, за рахунок збільшення кількості мовних одиниць підвищує рівень володіння мовою, провокує зацікавленість, опосередковано підвищує рівень адаптації до нестандартних ситуацій і безпосередньо сприяє вихованню полікультурної особистості професіонала.

Висновки. Розглянуті вище інтерактивні методи комунікативних ситуацій та рольової гри, які використовуються під час опанування студентами дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням», дозволяють досягти поставлених цілей, а саме: сприяють підвищенню рівня емпатії у майбутніх фахівців соціальної сфери – соціальних працівників, соціальних педагогів, фахівців з питань соціального захисту, а також сприяють набуттю навиків критичного осмислення екстралінгвістичної інформації; виробляють здатність толерантно висловлювати та аргументовано відстоювати власну думку, на професійному рівні вирішувати проблеми, працювати в полікультурних групах, підвищуючи рівень сенситивності та емпатії, вибудовувати конструктивні взаємостосунки із представниками різних субкультур і верств, що сприятиме успішності їх майбутньої професійної діяльності.

Використана література:

1. Рекомендації Комітету Ради Європи з питань освіти, Загальноєвропейські положення щодо володіння мовами. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 260 с.
2. Саєнко Н. С. Розвиток когнітивних здібностей студентів у навчанні іноземних мов / Н. С. Саєнко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Сер.: «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 150–153 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_23_51
3. Лернер І. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – Москва : Наука, 1981. – 187 с.

4. Каменева И. Ю. Психолого-педагогические особенности диалоговой ситуации в образовательном процессе / И. Ю. Каменева // Российский психологический журнал. – 2015. – Т. 12. – № 3. – С. 40–49.
5. Долгова В. И. Эмпатия и коммуникативная компетентность: [монография] / В. И. Долгова, Е. В. Мельник. – Челябинск : АТОКСО, 2007. – 252 с.
6. Savignon S. J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice: texts and contexts in second language learning / S. J. Savignon. – Reading, Mass : Addison Wesley, 1983. – 322 p.
7. Пассов Е. И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного / Е. И. Пассов, Н. Е. Кузовлева. – Москва : Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.
8. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – 2-е изд. – Москва : Просвещение, 1991. – 222 с. – Б-ка учителя иностр. яз.
9. Крамаренко Т. В. Рольова гра як засіб діалогічно-орієнтованого навчання / Т. В. Крамаренко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 4 (239). – Ч. 1. – С. 98–103.

References:

1. Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 260 p.
2. Sayenko N. S. (2012) Rozvytok kognitivnih zdibnostey studentiv u navchanni inozemnykh mov [Students' cognitive development in the ELSP courses]. // Naukovi zapysky [natsyonal'noho unyversyteta "Ostroz'ka akademiya"]. Ser. : filolohichna. – Vyp. 23. S. 150-153 – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_23_51 [in Ukrainian]
3. Lerner I. YA. (1981) Dydaktycheskiye osnovy metodov obucheniya [Didactic bases of teaching methods]. M.: Nauka. 187 s.
4. Kamenyeva I. Yu. (2015) Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti dialohovoyi sytuatsiyi v osviti'nomu protsesi [Psychological Characteristics Of A Dialog Situation In The Educational Process] // Rosiyskiy psykholohicheskyy zhurnal [Russian Psychological Journal]. – 2015 V. 12, № 3. – S. 40-49. [in Russian]
5. Dolhova V. I., Melnyk Ye. V. (2007). Empatiya i kommunikativnaya kompetentnost': [Empathy and communicative competence: monograph]: Chelabinsk. 252 s. [in Russian]
6. Savignon S. J. (1983) Communicative Competence: Theory and Classroom Practice: texts and contexts in second language learning. Reading, Mass: Addison Wesley. 322 p.
7. Passov, Ye. I. (2010). Osnovy kommunikativnoy teorii i tekhnologii inoyazychnogo obrazovaniya: metodicheskoye posobiye dlya prepodavateley russkogo yazyka kak inostrannogo [Fundamentals of the communicative theory and technology of foreign language education] M.: Russian language. Courses. 568 s. [in Russian]
8. Passov Ye. I. (1991) Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazychnomu govoreniyu. [Communicative method of teaching foreign language speaking]. M.: Prosveshcheniye. 222 s. [in Russian]
9. Kramarenko T. V. (2012). Rolyova gra yak zasib dialogichno-oriyentovanogo navchannya [Role playing as a means of dialogue-oriented learning]. Visnik LNU. № 4(239). V. 1. – S. 98-103. [in Ukrainian]

Сидорчук Е. В. Роль коммуникативных ситуаций в профессионально ориентированной иноязычной подготовке как метод формирования профессиональной коммуникативной компетентности будущего специалиста социальной сферы

В работе рассматривается применение интерактивных упражнений на практических занятиях в курсе профессионально ориентированного изучения иностранного языка. Выделены функции ролевой игры и ситуативных коммуникативных заданий как методов формирования профессиональной коммуникативной компетентности будущего специалиста при изучении иностранного языка путем стимулирования вербального мышления студента при необходимости иноязычной речевой деятельности. Также поднимается вопрос эффективности учебно-воспитательных методов интенсификации профессиональной подготовки будущего специалиста социальной сферы путем моделирования профессиональной деятельности специалиста в отрасли социальной сферы в ситуациях межличностного общения и повышения уровня адаптации будущих специалистов к культурным различиям клиентов социальных служб для эффективного функционирования в условиях поликультурных сообществ.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, интерактивные коммуникативные упражнения, ролевая игра, социокультурная компетентность, развитие, эмпатия, иностранный язык профессиональной направленности, студент неязыкового вуза, сленг, межличностное общение, профессиональная подготовка.

Sydorchuk O. V. The role of communicative situations during ELSP training as the method for enhancing professional communicative competence of prospective social sphere professionals

This article focuses on the usage of interactive exercises during ELSP practical classes. Role-plays or simulations are regarded as the particularly significant means for forming the future specialist professional communicative competence as well as polycultural competence development process via second language acquisition. The issue of the effectiveness of educational and training methods for intensifying vocational training of the future specialist in the social sphere is also raised. Due to the population increased heterogeneity, more people from a variety of cultures now utilize social care facilities, social workers need to be aware of their varying perceptions. The ways of increasing the level of adaptation of future specialists to the cultural differences of social service clients for effective functioning in the conditions of multicultural communities are proposed.

Key words: Role-plays, interactive exercises, polycultural competence, development, foreign language for specific purposes, student of non-linguistic high school, slang, interpersonal communication, vocational training.